

אליהו אריק בוקובזה: "אני חי בבועה, עד שמטיחים בי קללות הומופוביות"

הוא סגר את בית המרקחת שניהל כדי להתמסר לציור, ומאז ראה את המדינה משתנה, את היחס לאמנות מידרדר, ועדיין משוכנע שהסערה הפוליטית סביב עבודתו במשכן הכנסת היתה תעלול יח"צני. לרגל תערוכה חדשה, מסביר אליהו אריק בוקובזה איך מאיירים את הסכסוך הישראלי-פלסטיני כמו בספר ילדים

נעמה ריבה פורסם לראשונה: 30.08.2021 15:34 עודכן ב: 31.08.2021 06:00

בתערוכה "ספר תאומים" של אליהו אריק בוקובזה, המוצגת בגלריה שכטר בנוה צדק בתל אביב, הציורים-איורים הנאיביים, מלאי הצבע, נראים כאילו נלקחו מסיפורי ילדים כמו "ספר הג'ונגל" או "כיפה אדומה". עלים, עצים, שמש, עננים, שמים ובתים. אולי סיפור על גן עדן. אך כמו תמיד בתערוכות ובציורים של בוקובזה, מאחורי הרושם הראשוני התמים מסתתר סיפור מורכב. במקרה הזה פוליטי מאוד.

בבתערוכה, באוצרות שירה פרידמן, בוקובזה מציג עבודות אנימציה, תחום אותו למד בשנים האחרונות לעומק. עבודת האנימציה המרכזית בתערוכה היא "סיפור על בריאה והרס" — אנימציה בשילוב סאונד מרומם של שתי אריות אופראיות של ויואלדי והנדל. בשילוב הרמוני עם המוזיקה, נפרש סיפור בריאה המבוסס על "המפץ הגדול" לצד ששת ימי הבריאה: התפתחות האנושות בזיקה דרוויניסטית בגן העדן, יחד עם אדם וחוה להם שני בנים זהים.

הצלילים המתגברים מוליכים את הצופה לחלק השני של היצירה, "הרס". כאן עבודת האנימציה הופכת מקומית וצורבת. אנו חוזים בתל אביב ובעזה, מזהים מבנים איקוניים מקומיים כמו מסגד חסן בק, ומובלים אל מלחמה מקומית. בניגוד לפתיחה האופטימית והתמימה, סוף העבודה לא מותיר אפשרות לחיים משותפים או נפרדים. הדמויות המרכזיות נעימות למראה ובעלות חזות ילדותית, כלי המלחמה הם צעצועים והרקע כמו-פסטרולי, אולם בפועל — הבריאה מגיעה לקיצה.

"יש בתערוכה המון ציטוטים שנועדו להרחיב את המשמעות של הסכסוך. יש פה מראה לטבעו האלים של האדם", מסביר בוקובזה. האוצרת פרידמן מוסיפה בטקסט שמלווה את התערוכה ש"לנוכח המאורעות האלימים שהתרחשו בערים המעורבות בישראל רק לפני מספר שבועות, עבודתו של בוקובזה מזכירה שהסכסוך איננו רחוק ודיסטופי אלא שאלה סוגיות בוערות ומדאיגות הניצבות לפתחנו".

בוקובזה נולד בפריז ב-1963 להורים שהיגרו מתוניסיה, שנה לאחר שביקרו בישראל בקברי צדיקים משום שלא הצליחו להיכנס להיריון. אמו סילבי היתה בצעירותה זמרת אופרה ובישראל, אליה עלו כשהיה בן שש, היתה בעלת בוטיק ברחוב דיזנגוף, "בימים שלפני זארה — יש אנשים שעדיין זוכרים אותה כמוכרת הבגדים מדיזנגוף". אביו, ז'ילברט, משפטן, עבד בארץ בחברת תעופה. "נולדתי שמאלני", מנמק בוקובזה את המודעות הפוליטית המאפיינת אותו. "אבא שלי היה חבר במפלגה הקומוניסטית ולקח אותי על הכתפיים ב-1968 להפגנות בפריז. עלינו בעקבות מלחמת ששת הימים

וההורים שלי האמינו שכשאגדל לא אצטרך ללכת לצבא. היום אבא שלי בן 86. היתה לי שיחה איתו, בה הוא אמר שאם היה יודע כמה המדינה תהפוך לדתית, אולי הוא לא היה עולה לארץ".

השינוי הזה במדינה משפיע עליך?

"אני חי בבועה. אני לא צריך שום דבר מאף אחד. אבל פתאום, אם יש איזה סכסוך שכנים, מטיחים בי קללות הומופוביות. הזכויות שלי בסדר עד שאני נקלע לאיזו תקרית — ואז מקבל עלבונות. וזה מאנשים מצפון תל אביב".

האמנות לא היתה הבחירה המקצועית הראשונה של בוקובזה. הוא סיים לימודי רוקחות ב-1988 באוניברסיטה העברית, ורק שמונה שנים לאחר מכן החל ללמוד אמנות בבית הספר "קלישר". כרוקח הוא עבד עד לפני עשור — אז סגר את בית המרקחת שהיה בבעלותו, ברחוב שלמה המלך בתל אביב. ההחלטה לסגור היתה גם כלכלית — היתה זו תקופה בה רשתות הפארם הגדולות השתלטו על השוק ועל הפרנסה של העסקים הקטנים, ועבודתו בתחום הצטמצמה. "אני זוכר שבעשור שהייתי צייר במקביל לרוקחות, היו מגיעים סטודנטים לאמנות לתערוכות ומזהים אותי מבית המרקחת. זה היה מביך. למזלי היה לי משהו יותר מעניין לעשות. הרבה רוקחים מצאו את עצמם בלי פרנסה. אני תמיד רציתי תמיד להיות בצד היצירתי".

בסוף שנות ה-90 איתרה אותו הגלריסטית הוותיקה נלי אמן וצירפה אותו לגלריה שלה, שם הציג מספר תערוכות בעשור הראשון של המילניום. באותו עשור השתתף גם בתערוכות קבוצתיות במוזיאון ישראל ומוזיאון תל אביב. בשנים האחרונות הציג תערוכות יחיד במוזיאון פתח תקווה, מוזיאון אנו העם היהודי (בית התפוצות לשעבר) ובמוזיאון היהודי באמסטרדם.

בתקופת הקורונה הציג בוקובזה תערוכה ב"תאו", מרכז קהילתי ותרבותי בהרצליה פיתוח, ויצר סדרה של צלחות מצוירות. כל אחת נמכרה ב-800 שקלים דרך עמוד הפייסבוק שלו. האיורים שעל גביהן הם פרשנותו האישית לווירוס הקורונה. הצלחות, הזולות יותר משמעותית משאר עבודותיו, נמכרו לאספנים בארץ ונשלחו לאוסטרליה והולנד אבל את רובן רכשו חברי פייסבוק שלו, שזו עבורם העבודה הראשונה שלו שתלויה אצלם. ההחלטה להתנסות ביצירת אמנות במחיר נמוך במידה ניכרת משאר יצירותיו נולדה בשלהי הסגר הראשון, מתוך החשש שהעולם בחוץ השתנה ומה שהיה לא יוכל להמשיך. "בשונה מהציורים שלי, עליהם אני עובד וחושב זמן רב, ניסיתי לבדוק איך אני יכול לצייר אחרת, מהר יותר, וליצור עבודה שאוכל לצייר שוב ושוב. סיימתי לצייר צלחת אחת ביומיים, לעומת ציור בגודל זהה שצוירו אורך שבוע. כך התאפשר לי לתמחר את העבודות אחרת".

הדחיות בשל הקורונה גרמו לכך שפרויקטים ותערוכות של בוקובזה שנקבעו במרווחי זמן גדולים יתקיימו בעתיד הקרוב, ככל הנראה, בסמיכות רבה: פרויקט שצויר במיוחד עבור יריד צבע טרי שנדחה משנה שעברה, תערוכה חדשה במסגרת שבוע האירוע בגלריה חנינא בתל אביב, ופרויקט מיוחד עבור מוזיאון בית ראובן בתל אביב.

כבר לא האוטוטיידר

אחד המאפיינים הבולטים בעבודותיו של בוקובזה היא ההקפדה על שפה ילדית. העיניים הבולטות של הדמויות שהוא מצייר מלוות אותו כבר למעלה מעשרים שנה. "בישראל מצפים ממך כשאתה מתבגר

שתשים את הילד שהיית בצד", הוא אומר בהקשר לדברים. "אני לא מבין למה. אתה יכול להיות ילד מבוגר. אחד הדברים שאהבתי מהביקורים ביפן זה שאנשים לא מתביישים להמשיך להיות ילדים".

הדמויות המרכזיות בציוריו הם הילדים "אליהו" או "אריק", שניהם מעין אלטר אגו שלו, רק בגרסה הצעירה. הדמויות הללו מחליפות תפקידים בציוריו. אליהו או אריק עשויים להיות חרדים, נערי גבעות, נערים ארצישראליים עם כובע טמבל, או דמויות בגן עדן, עירומות כביום היוולדן.

אם בתחילת דרכו האמנותית בישראל נחשב בוקובזה לאאוטסיידר, הצלחתו ופרסומו לאורך השנים הזיזו אותו ממשבצת זו. "בהתחלה הסתכלו עליי כמישהו שהצליח ממקום שאף אחד אחר לא הצליח", הוא אומר, "אבל אחרי 20 שנה של תערוכות, אני לא יכול להגיד שאני בשוליים. יש אנשים שיגידו שזה שאין אנשים שמציירים כמוני זה בעוכריי. אני חושב שאני נמצא איפה שאני נמצא כי יש לי משהו משלי להציע. אני מצליח לשמור על סגנון שייחודי לי יותר מעשרים שנה וזו החוזקה שלי. זה גם חשוב לאספנים שיש לי חתימה, זה הנכס שלי".

ציוריו מוצגים פעמים רבות על קירות של בתי יוקרה, אך הוא עצמו מאמין שהוא פונה לקהל הרחב ולא בהכרח לקהל של צרכני אמנות וחובבי גלריות תל אביביות. "הצגתי ברמלה ובאשדוד. מלמדים באמצעות ציורים שלי שיעורים בבתי ספר". בהקשר זה הוא מציין את התערוכה בבית התפוצות מ-2015, שהיו בה ציורים פורצי דרך ובמקביל מעוררי הזדהות מכיוונים לא צפויים. כך למשל, בסדרת ציורים שעוסקים בחגים, ציורו "סוכות" עשוי לייצר הזדהות בקרב מתנחלים, אך לעומת זאת הדיפטיכון "חתונה" היה חתרני במיוחד מכיוון שהציג בין השאר חתונה של זוג הומואים ושל זוג לסביות. זו היתה הפעם הראשונה שבית התפוצות הציג חתונה חד-מינית. "זו עבודה שאספן רכש", הוא מספר. "זו אחת היצירות היקרות ביותר שמכרתי. האספן, שלא גר בארץ, שלח לי פעם תמונה שבה הציור הזה תלוי ליד צילום קטן של איי ויווי. ואז אני מבין שהעבודה שלי היתה יחסית זולה באוסף שלו".

התערוכה עוררה כמה שערוריות וביקורת באתר YNET. אבל השערורייה הגדולה, אם אפשר לכנות אותה כך, היתה כמה שנים קודם לכן, ב-2011, כשיצירתו "משפחת הפרדסן", נרכשה על ידי משכן הכנסת, כחלק ממהלך של רכישות. הח"כ לשעבר אריה אלדד מהאיחוד הלאומי הבחין בציור וביקש מיו"ר הכנסת לשעבר, ראובן ריבלין, להורות לאוצרים להסירו בטענה שהוא עוסק בנכבה הפלסטינית. ריבלין סירב לבקשה ואילו בוקובזה סיפר כי הציור מבוסס על צילום ארמני משנות ה-30 והוא תגובה לציוריו של נחום גוטמן. "קיבלתי טלפון מיוזם יקר שהיה אז דובר הכנסת (כיום מנכ"ל מוזאון חיפה, נ"ר). היתה לי תחושה כאלו מישהו יזם את השערורייה הזו. יש לי תחושה שתמיד מי שמדבר נגד יצירה עושה זאת מתוך אינטרס פרסומי".

למה מכרת לכנסת דווקא את היצירה הזו?

"אני חשבתי שהציור הזה צריך להיות בכנסת. אף אמן פלסטיני לא יציע כזה ציור. הציור הזה פורסם באתרים רבים בעולם. כמה שנים אחר כך מכון העולם הערבי בפרז'ז ביקש ממני זכויות יוצרים על מנת לאשר לו לפרסם את הציור הזה בספר שיצא מטעם הליגה הערבית. בדקתי עם אוצרת הכנסת איזה קרדיט צריך לכתוב ואמרתי להם שהם צריכים לציין שזה מוצג בכנסת. הם כתבו לי שזה מהווה בעיה והם יוותרו".

אתה מאוד ביקורתי ביחס לכיבוש, אבל לא הגענו למבוי סתום?

"מבחינת המציאות הפוליטית, ייתכן שאכן המבוי נראה סתום, אך כאמן אני מתמקד במחשבה שהאמנות שלי תדע ליצור פתחים בקיר הדמיוני הזה. במספר הזדמנויות בארץ ובחו"ל יצא לי להיפגש ולשוחח עם אנשי אמנות פלסטינים. לדעתי, העבודה שלנו כאמנים היא לא במציאת הפרטנר, אלא לנסות ולשנות את הלך הרוח, של כל אחד מהצדדים, כשהפרטנר לא קיים".

זיכרון מבית המרקחת

בוקובזה מספר שהוא נמשך ליצירה מגיל צעיר. "מאז שאני ילד אני מעצב. כנער הייתי נוהג להחליף מדי שנה את העיצוב של החדר שלי. וכדי שיהיו יותר חדרים לעצב הייתי מחליף חדרים עם הוריי בבית", הוא מספר. אבל הוא החליט לא ללמוד עיצוב אלא אמנות. "עיצוב זה היה משהו שעשיתי תמיד אבל הבנתי שכאוטודידקט, ללא הכשרה פורמלית, אף אחד לא ייתן לי לעצב בית מלון. למדתי קורס עיצוב פנים באוניברסיטה הפתוחה. אבל כשלמדתי אמנות בסוף שנות התשעים, עדיין היתה תפישה שעיצוב ואמנות זה שמן ומים. היום העולמות כבר מתערבבים, ואני יכול להציג בתערוכה של מאירים או מעצבים וזה בסדר מבחינתי".

דירתו של בוקובזה, הנושקת לנחל הירקון, שונה מדירה של אמן טיפוסי ואולי מגשימה את חלומו על קריירת עיצוב לא ממומשת. זו תהיה קלישאה לומר שהדירה שלו מאורגנת כבית מרקחת, אבל קשה שלא להשתמש בה נוכח אופן עיצובה. הדירה מלאה בצבע, כמו ציוריו, המטבח שלו לבן, אבל יש בו נגיעות צבעוניות רבות. מעל לארונות המטבח מונחות אותיות אדומות בתלת ממד של המילה Prescriptions (מרשמים) — זיכרון אחרון מבית המרקחת. בארונית שקופה הוא מאחסן כלי קרמיקה מיתולוגיים של "עזז", "הדר" ו"פלקרמיק", כלי פורצלן צרפתי של סבתו התוניסאית וסט של חברת אלסי האיטלקית. וגם יש כמה כוסות קריסטל באקארט ענוגות שאימו המנוחה רכשה עבורו כמתנת יום הולדת והוא ובן זוגו לא עושים בהן שימוש כלל. "הן יקרות מדי בשביל לשתות איתן", הוא אומר.

בסלון הוא משלב ריהוט של איקאה עם פרטי מעצבים ומזכרות שהוא אוסף מחו"ל — פריטים שנוצרו משנות השלושים ועד שנות השבעים, כמו קלפי מנגה קטנים שרכש באחד מסיוריו ביפן. אין ברחבי הבית אמנות של אמנים אחרים פרט לשלוש עבודות: ציור של זויה צ'רקסקי על צלחת של לנין, ציור משותף שלו ושל אניסה אשקר, אותה הכיר כשהיו מיוצגים יחדיו בגלריה נלי אמן וגם פסל ברונזה מוקדם של נחום גוטמן. הסטודיו שלו קטן, אך עמוס בקנבסים וגלילים מסודרים היטב המנצלים כל פינה. אין במרחב הזה פלטות זרוקות או שאריות נייר. זה לא בכדי. לדבריו, הוא אינו צייר שפועל כמו בפס ייצור, והוא חושב ארוכות לפני שהוא מתחיל ציור. "את לא תראי אותי עם ספר סקיצות. אני לא יושב בבית קפה ורושם. אני מצייר מה שאני מצייר למטרה".

בוקובזה מספר שהוא מצייר כמעט רק עבור תערוכות ספציפיות כשמזמינים אותו. "אבל גם כשמזמינים אותי, אני מוכן רק כשנותנים לי לעשות מה שאני רוצה. כמו במקרה של קיבוץ ברעם ב-2012, בו הצגתי במוזיאון הדמיה של חדר האוכל שלהם ובה קבוצה של ציורים שמתעמתת עם עברו של הקיבוץ על חורבות הכפר הפלסטיני בירעם". חמישה ציורים גדולים שבוקובזה הציג שם לא נמכרו עד היום. "אני מוכן למכור אותם רק כחמישה ציורים ביחד". מדובר במחיר גבוה יחסית, אותו בוקובזה לא מוכן להסגיר, אך הוא מציין שגם כשהציע לקיבוץ הנחה נדיבה, הם החליטו באסיפת קיבוץ לא לרכוש אותה.

"אני לפעמים מייצר עבודות שצורת העבודה מונעת מהן להימכר", הוא אומר. זה סוג של השתלשלות בסגנון העבודה שלו. "בשעתו הצגתי מיצב של 24 חלקים בתערוכה Zion's fiction אצל גלי אמן וכשהוא נמכר הוא התפזר ל-24 חלקים. אין דרך להרכיב אותו מחדש". בדיון על מחירי אמנות, הוא אומר בסופו של דבר: "ברוב המקרים, ב-99 אחוז מהמקרים, העבודות שלי תלויות בסלון של אנשים, שהספה עלתה להם יותר מהיצירה שלי. כשאני רואה את המחירים של הספות אני אומר שאני צריך למכור ביותר יקר. אנשים מוכנים לשלם יותר על ספה מאשר על אמנות. אני עדיין רואה בתים שהשקיעו בהם הון ויש להם פוסטרים על הקירות ולא אמנות וזה חסר פרופורציה. יש אנשים שקנו ממני עבודות יקרות ב-36 תשלומים".

בגלל שיטת העבודה שלו, במסגרתה הוא מצייר כאמור כמעט רק עבור תערוכות, הוא יכול להרשות לעצמו למכור במחירים נאים, שכן ערכה של יצירה שהוצגה בתערוכה גבוה מיצירה שלא יצאה מהסטודיו. עם זאת, הוא אומר שיש יצירות שברור לו שלא יימכרו. "ב'ספר תאומים' אני מציג סטריפים של 6.5 מטרים. אף אחד לא יקנה את זה. אם היתה לי באמת חשיבה מסחרית, הייתי מצייר 12 ציורים של A3 וכולם היו נמכרים. אבל ככה אני יכול לשמר את העבודה בשלמותה. עשיתי משהו שהוא 'יקר' אבל שאי אפשר לתלות אותו בבית. יש פה ממד שכשאני לא רוצה להפוך משהו למסחרי, אז אני יודע איך לעשות את זה. ועכשיו אני גם עושה סרטי וידיאו. אני באמת לא יודע איך מוכרים עבודות מהסוג הזה".

עבודות פוליטיות שלך נמכרו?

"היתה לי שיחה עם אוצרת ואמרנו שיהיה מעניין לבדוק מה נשאר לי במחסן אחרי 20 שנה. לבדוק מה אספנים קנו ומה לא. למשל הציור 'רוע' (עבודה מבוססת על צילום מפורסם מימי השואה, של חייל המוציא להורג אם המחזיקה פעוט בידיה, נ"ר), שהוצג בתערוכה '1948' בחיפה, לא נמכר. יש לי מצגת עם מחירים למי שרוצה לקנות. חשבתי פעם להוריד מחירים לציורים שפחות רוצים לקנות אותם, אבל זה לא שינה את המצב והמשיכו לא לקנות אותם. כנראה שאין קשר בין המחיר לבין השאלה אם יצירה מכירה או לא, אלא שזה קשור לנושא העבודה, אז במקרה כזה עדיף לתמחר עבודה שלא תימכר במחיר גבוה, כי היא ממילא לא תימכר. סדרת העבודות עליה זכיתי בפרס הציונות ושמתארתי חיילי צה"ל כחיילי כיבוש יפנים לא נמכרה, הציור 'שומר החומות' שמתאר היברידי של חייל וחרדי, לא נמכר, הציור 'ל"ג בעומר' שמתאר נער גבעות חמוש במאחז בשטחים, לא נמכר. ובכלל, די מתחילת הדרך, הגלריסטית הוותיקה גלי אמן שממנה למדתי המון, אמרה לי שציורים שיש בהם חיילים, נשק, ערבים ודתיים — נמכרים בארץ פחות. במקרה, או שלא, בחלק מהעבודות שלי יש את כולם יחד".